

Nebunia în Renașterea europeană și nebunul în piesele lui Shakespeare

2011

În cultura occidentală, “nebunul” a avut multă vreme, până în perioada în care s-a impus raționalismul european, un statut social definit în comunitate : o funcție, un rol, o meserie chiar : cea de bufon.

E vorba de acel aspect al “nebuniei” ce se referă la desinhibiția veselă, prosocială, de tip sărbătoresc, cea care induce o bună dispoziție contaminantă prin glume, pozne, râs. E vorba de gama de trăiri umane opuse tristeții, melancoliei, însoțită de retragere socială și gânduri negre.

Această stare de bună dispoziție are și o variantă agitată sau furioasă, medico psihiatrică, prin episoadele maniacale. Dar ca dispoziție euforică, ea e prezentă în orice om, actualizându-se cu ocazia sărbătorilor.

Sărbătorile umane, atât cele religioase cât și profane, ale întregii comunități sau ale cercului familial, au două faze:

- Prima e serioasă, sobră și oficială, cu respectarea unor norme și uneori a unor ritualuri.
- Cea de a doua, care urmează acesteia, constă în petrecerea comunității ce se dezinhibă euforic și rezonează la unison. Acum se mănâncă, se bea și se cântă și se dansează, se glumește, se trece peste conveniențe și reticențe. Oamenii se simt înfrățiți, vorbesc mult și uneori fără perdea, se veselesc și se simt bine. Alcoolul potențează dezinhibiția hipomaniacală și uneori o produce în afara sărbătorilor.

În această fază dezinhibată a sărbătorii se folosesc uneori măști de carnaval, se montează spectacole de comedie sau burlești, apar jongleri, mimi și bufoni.

Dintre sărbători, cea mai tipică pentru acest model de comportament hipomaniacal e cea a Carnavalului. Originile acesteia sunt plasate de Eliade la sărbătoarea prezentă în toate culturile, a reînnoirii anului. Pentru a începe un an nou, vechiul an se destramă în haos total, cu amestecul tuturor valorilor și ierarhiilor. Așa erau și Saturnaliile romane, când se accepta și apariția în comunitate a umbrei strămoșilor și a celor dispăruți, pentru toate acestea purtându-se măști. Ierarhiile se răstoarnă, stăpânul devine pentru moment sclav și săracul, Rege. Dezinhibiția euforică, uneori licențioasă, în vorbe și comportament, inversarea ierarhiilor și anularea personalității prin măști, evocă haosul primordial, înainte de intrarea în ordinea noului an.

Sărbătoarea carnavalului, cu toate măștile, licențele și “nebuniile” ei a fost cultivată cu fast în Renaștere. De fapt Renașterea a fost – așa cum subliniază Burkhard, o perioadă în care sărbătorile publice erau la mare rang, fiind folosite variate prilejuri pentru a organiza evenimente marcate de un spectru strălucitor, în care tot felul de artiști erau stimulați să se manifeste.

Se realizează acum o fuziune, ajungându-se uneori la indistinție, între procesiunea religioasă, triumful victoriei militare, sărbătoare prilejuită de intrarea unui personaj important în oraș, consacrarea unui înalt potențat și carnaval. Procesiunea de Joia Mare și cortegiul carnavalului se aseamănă, prin pompa lor exterioară, cu cortegiile princiare ce se organizează cu ocazia intrării acestora în orașe. Carnavalul din Veneția era vestit prin baluri, cortegii și reprezentații de tot felul. La Roma, carnavalul avea fizionomii deosebit de bogate. Aici se organizau curse de cai, măgari, de bătrâni, tineri, de evrei. Măștile se bucurau de o mare libertate și pentru câteva luni exista dreptul travestirii. În cursul carnavalului din 1491 cardinalii își trimiseseră reciproc care încărcate cu măști, bufoni și cântăreți, toți admirabil costumați, dar recitând versuri scandaloase.

La sfârșitul Evului mediu și începutul Renașterii, în Europa creștină se desfășoară la sfârșitul lui Decembrie, în multe locuri, Sărbătoarea nebunilor sau inocenților, interzisă în 1444 printr-o circulară a Sorbonei. De anul nou, în biserică, slujba era oficiată de diaconi iar episcopii treceau în rândul mulțimii. Se pleca apoi, întrun cortegiu prin oraș, condus de saltimbaci și nebuni, bufoni, dansând și cântând în locul slujbei religioase cântece populare, clericii răspândindu-se în mulțime.

După această “libertate de decembrie” se reluau slujbele tradiționale și oficiale. La carnavalurile din diverse orașe, cortegiul era deschis de nebuni, cel al preoților venind după aceștia. Astfel, în zorile Renașterii, “nebunia” și “nebunii” de tip hipomaniacal, erau amplu cultivați, cu întreg patronajul bisericii vremii.

Deci, în Renaștere, între Evul mediu și raționalismul secolului luminilor, atmosfera spirituală a vremii accepta și chiar cultiva o anumită dezinhibiție hedoniă, veselă și sărbătorească, glumeața și jucăușă uneori, cultivând inventivitatea și artele. Prin aceasta era atacată seriozitatea ritualic sumbră a Evului Mediu, deschise căile unei noi vitalități, a unei lumi în care erosul, îndrăzneala și gluma se instalau ca și contrapondere a cruzimii și riscului nesăbuit.

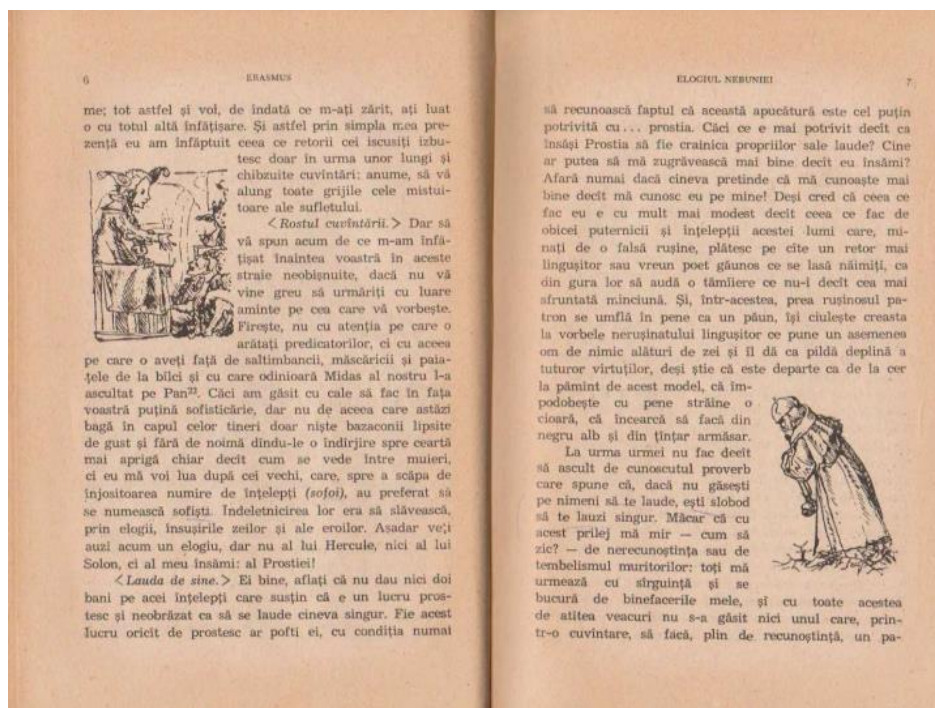
Pentru această perioadă, în care “nebunul” a fost instituționalizat, ne stau mărturie scrierile lui Boccaccio și Erasmus, cu al său Elogiu al Nebuniei.

ELOGIUL NEBUNIEI SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA PROSTIEI

GRĂIEȘTE PROSTIA!

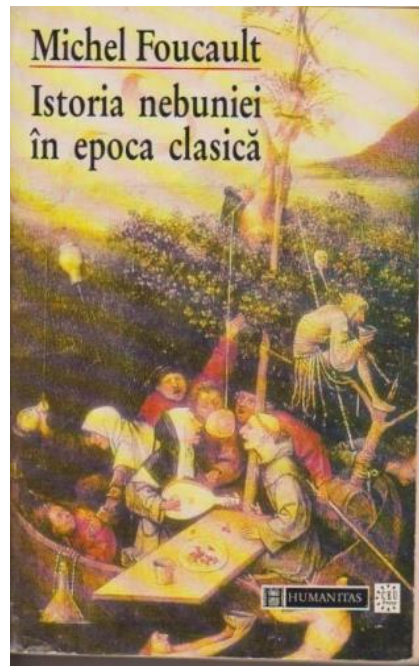
<Hazel proștilor!> Oricât m-ar defăima indeobște muritorii — căci știu bine cât de rău e incondeiată Prostia chiar în ochii celor mai proști — susțin, totuși, că eu, astăzi, sînt singura care, prin puterea mea, înveselesc și pe zei, și pe oameni. Iată o dovadă plină de nălmă: De cum m-am înfățișat să vorbesc înaintea acestei adunări numeroase, dintr-o dată chipurile tuturor s-au luminat atît de mult de o nouă și oarecum neobișnuită veselie, și atît de mult m-ați salutat cu risul vostru zglobiu și drăgălaș, încît îmi pare că toți cei cîți sînteți de față păreți aidioma zeilor celor omerici, îmbătați de nectar amestecat cu nepenthe²⁰, pe cîtă vreme, mai înainte ședeați posomorîți și abătuți, de parcă chiar atunci v-ați fi întors din peștera lui Trofoniu²¹.

De altfel, după cum soarele își arată iarăși pămîntului fața sa daurită și frumoasă, ori precum, după o iarnă grea, o primăvară tinăra vine să adie cu zefiruri blînde și ca prin farmec toate lucrurile capătă o nouă înfățișare și strălucesc într-o culoare plină de frăgezime.

Această permisivitate pentru nebunie și nebuni din Renaștere, poate fi azi privită în tot reliefurile ei, mai ales prin cunoașterea perioadei ulterioare istoric, de

instaurare a Ordinii în cultura europeană. Analiză care, e excelent făcută în lucrarea clasică a lui Foucault. Istoria nebuniei în epoca clasică.

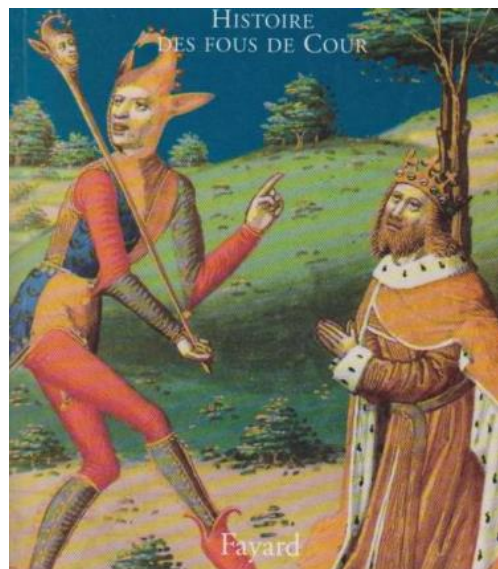
Pentru perioada pe care o invocăm, cea în care sunt scrise operele lui Shakespeare, întâlnim deci o instituționalizare a nebuniei hipomaniacale, prin profesia de nebun – bufon.

Nebunul instituționalizat din perioada Renașterii europene era un om cu aptitudini de comportament și manifestare hipomaniacală, capabil să inducă și să mențină o bună dispoziție. Statutul său social, profesia sa, prescria o anumită îmbrăcăminte colorată – de obicei galben sau verde – scufie și sceptru. El face tumbe și joc de mimă, spunea vorbe de duh și poezii, cânta și binedispunea lumea.

Rolul său era pe de o parte să întrețină atmosfera de bună dispoziție cu ocazia sărbătorilor comunitare, ale orașelor, breslelor, comunităților.

Dar, o funcție specială, o îndeplinea nebunul la curțile potentatilor vremii : conți, duci sau regi.

Nebunul de curte îndeplinea un rol în același timp psihologic și politic.

El trebuia să detensioneze atmosfera din jurul regelui, încărcată de intrigi și suspiciuni, de uneltiri și decizii grave.

În împrejurările nu rareori tragice ale executării puterii, nebunul trebuia să stea tot timpul în apropierea regelui, detensionându-l cu giumbușlucurile sale.

Dar, ceea ce era mai important, nebunul era singurul ce avea voie să spună regelui adevărul în față, fără a-l supăra și fără a risca o pedeapsă.

Acest permanent acces la adevăr, creaa un feedback al situațiilor, absolut necesar în acele împrejurări.

În 1916, la Luvru din Paris, Filip al V-lea, zis cel Lung instituie o funcție remunerată la curtea sa pentru nebunul său Geoffrey, care-l distra și îl făcea să râdă. De acum încolo la curtea Franței va exista mult timp această funcție, ocupată de un titular până la moarte. La fel au procedat curțile d'Anjou și de Bourgogne.

Cum era de așteptat, ocuparea acestei funcții, la diverse curți dar mai ales în preajma regilor, atrăgea o mulțime de candidați, datorită avantajelor, inclusiv financiare. De exemplu în 1620, nebunul lui Henric al IV-lea, Guillaun, primea 1200 livre, față de 2000 cât lua căpitanul gărzilor și 300 profesorul de scris a lui Luis XIV. Printre cei ce ocupau astfel de funcții se numărau și foști farmaciști, medici și autentici gentilomi.

Funcția presupunea multiple talente și sarcini. Nebunul era comediant, clovn, mim, acrobat, dansator, cântăreț, muzician. El trebuia să se priceapă la glume și să fie în stare să spună o serie de istorioare nostime și hazlii, fabule și anecdote. Trebuia să le inventeze și să le colecționeze, având totdeauna la dispoziție un cuvânt potrivit, capabil să facă jocuri de cuvinte, calambururi, rebusuri, să spună versuri.

Iar disponibilitatea sa trebuie să fie totală, ori de câte ori suveranul avea chef. Și totul se petrece în cea mai apropiată familiaritate cu aceasta, nebunul bucurându-se de imunitate. El poartă, pentru rege, o oglindă specială.

Importanța psihologică politică a nebunului la curțile regale, e atestată de prezența sa constantă în jocurile vremii, care-l reprezintă pe rege și curtea sa.

Dintre acestea se cer menționate în primul rând șahul și jocul de cărți.

Șahul se zice că a venit în Europa din Orient, din Iran. În el, nebunul stă imediat în apropierea Regelui și a Reginei. Iar câmpul său de acțiune e direct și îndepărtat, depășindu-l pe cel al cavalerilor. Oricum, el face parte din societatea înaltă ce stă în spatele pedestreii, a pionilor.

În jocul de cărți, nebunul e prezent în primul rând în Tarot, ca “mat”.

Dar el e prezent și în cărțile clasice, având o poziție cu totul deosebită pentru Rege, Regină, Nebuni și Dame. Funcția sa e într-un fel deasupra tuturor, putându-se transforma în orice rol, cu o mobilitate neobișnuită, ce permite câștiguri neașteptate.

Persistența acestei poziții în inconștientul colectiv, face ca nebunul să fie prezent și printre cărțile de Pocker, ca Joly Jocker.

Suntem acum pe vremea lui Shakespeare, spre capătul perioadei renascentine, în care întâlnim un “nebun – bufon” instituționalizat, alături de un univers spiritual care cultivă îndrăzneala și hedonismul, inventivitatea și umorul. E o perioadă de o extraordinară diferențiere antropologică în care nenumărate fațete ale existenței umane s-au etalat pregnant, de la individualism la originalitate, de la rafinament la cruzime și creație. În această atmosferă trecerea de la normalitate la nebunie se realizează prin nenumărate măști și ipostaze. Iar varianta dezinhibată a nebuliei, care a fost menționată se întruchipează în multiple forme și personaje, de literatură și teatru.

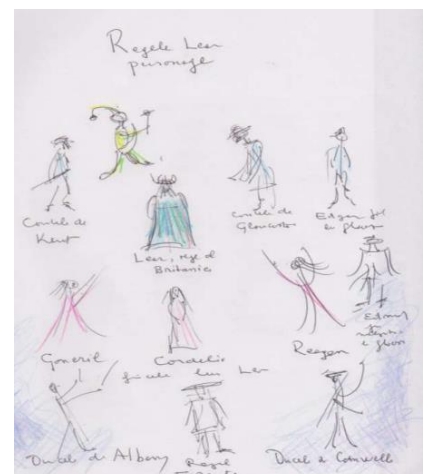
Gama de ipostaze pe care o dezocultează Shakespeare este extraordinară. Între acestea un rol mai periferic îl ocupă trăirile limitei, din marginea nebuliei reale. Iar alături de ele, prezența nebunului bufon și reflexia condiției sale în alte multiple tipuri omenești.

Deși locul firesc al nebunului hipomaniacal este în aria veselă a comediei și burlescului, începutul poate fi făcut prin evocarea prezenței sale alături de tragedia unui om ce se prăbușește în nebunie. Și în jurul căreia pulsează multiple fațete ale nebuliei omenești.

Este cazul tragediei Regelui Lear.

Intriga

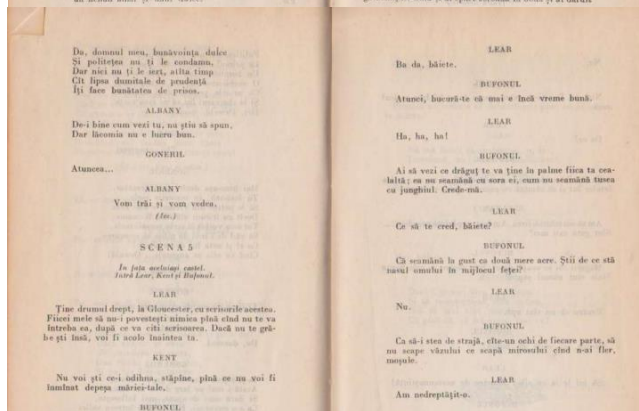
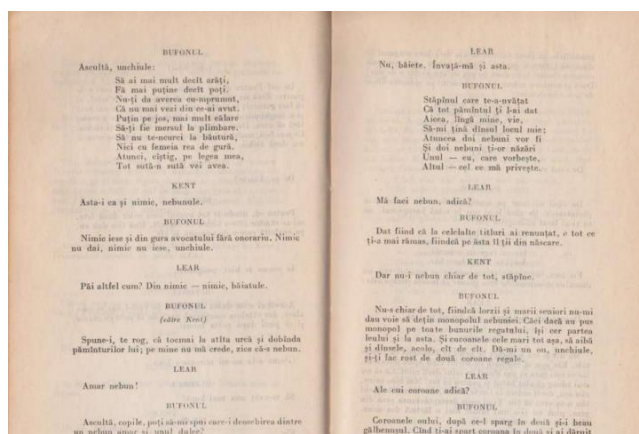
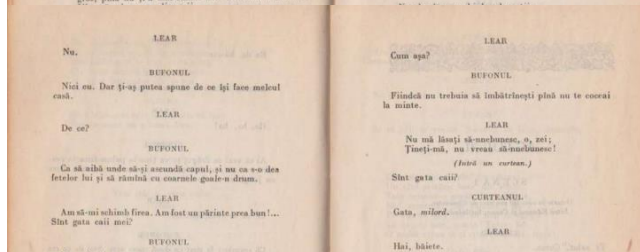
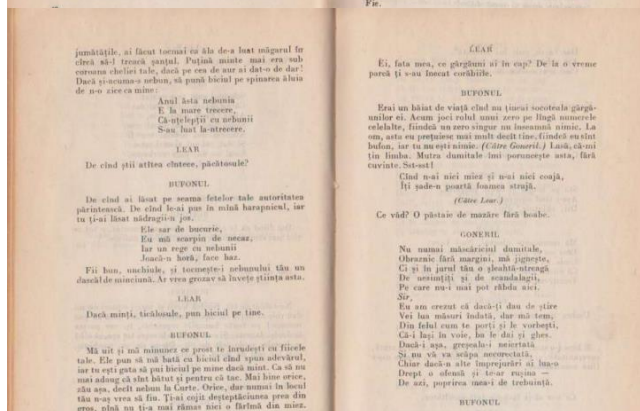
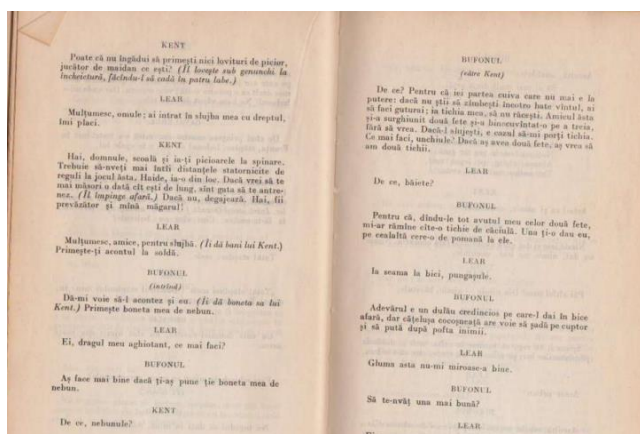
Regele Lear, fire impetuoasă, dominatoare dar sensibil la lingușeală, decide să se retragă împărțindu-și regatul fiicelor ca zestre. Le cere să declare cât îl iubesc de mult.

Goneril și Regan trag tirade sforăitoare dar Cordelia, fica cea mică, îi spune că dragostea adevărată ajunge, nu discursurile. Furios, Lear o dezmoștenește și împarte regatul cerlorlalte două, cu condiția să-și petreacă timpul cu suita pe rând la ele și soții lor, ducele de Albany și cel de Cornwall.

Ducele de Kent care încearcă să îi atragă atenția că greșește, este alungat. Iar fica cea mică, Cordelia, fica dezmoștenită, pleacă cu regele Franței, care o ia astfel, fără zestre, din dragoste. Ducele de Kent, deghizat se întoarce să îl slujească pe Lear, alături de care se mai află ducele de Gloucester, ce are un fiu nelegitim, pe Edmund care completează împotriva fiului legitim. Acesta în cele din urmă fuge și se ascunde prefăcându-se nebun.

Lear, mergând cu suita la Goneril și ducele de Albany, e tratat prost, ca un indezirabil. El cheamă să vină la el nebunul, în timp ce-l reprimește în slujbă pe Kent, deghizat.

Cazul regelui Lear e poate o excepție, în care nebunul oficial e pus alături de “nebunia” omenească, manifestată uneori ca exces, alteori ca suferință, mască sau realitate. În piesele lui Shakespeare, prezența nebunului e variată.

Uneori, el apare doar episodic. Așa e în **Othelo**. Conform rangului său, Othelo are în slujbă un nebun. Dar el nu se arată în această tragedie decât odată, răspunzându-i în doi peri lui Desdemona, care-l caută pe Cassio.

Tot episodic apare el în altă piesă cu caracter tragic, Timon din Athena. Nici nu știm în slujba cui este – el face aluzie că ar sluji o “cămătăreasă” de moravuri ușoare. Dar trage în fața servitorilor unor bancheri, uimitoare tirade despre ce înțelege printrun om “stricat”.

X

X X

În Totul e bine când se termină cu bine, Contesa își trimite bufonul măscărici cu o misiune la curte. Măscăriciul, ca înțelep ce e, nu-și ascunde fața de stăpân considerabil despre superficialitatea celor de la Curte.

Genul pieselor lui Shakespeare nu e totdeauna tranșant, sunt unele cu structură tragică dar care se termină destul de bine; și nu rareori e prezentă o atmosferă de feerie sau basm. În aceste împrejurări, poziția nebunului bufon, măscărici, om de duh, e ocupat de diverse personaje.

În După faptă și răsplată, în lipsa unui nebun de meserie apare smîrc, un nătărău și Lucio, un năstrușnic.

În Cei doi tineri din Verona, printre personaje întâlnim pe Speed, un nătărău.

În Zadarnicele chinuri ale dragostei apare ciobanul Constard, măscărici într-un fel.

În Cum vă place, măscărici e Tocile.

Dar, nebunul de profesie nu lipsește din piesele cu caracter predominant comic. Așa e A Douăsprezecea noapte.

Intriga

În piesa A Douăsprezecea noapte sau Totul e bine când se sfârșește cu bine, nebunul bogatei doamne.....își duce viață printre petrecăreți și personae puse pe snoave, așa că apare ca un membru remarcabil al unei echipe ce face mereu haz. Dar în care, el joacă rolul principal prinși limbaj.

E o piesă asupra căreia merită să ne oprim puțin Orsimo, ducele Iliriei e îndrăgostit de Olivia care-l refuză pretextând doliul; în casa ei, unchiul Sir Toby Bech cu pretendentul Sir Andrew și bufonul se țin de chefuri și glume. Împreună cu Maria pun la cale o farsă acruului intendent Moldavio făcându-l să creadă că stăpâna, Olivia e îndrăgostită de el.

În Iliria ajunge după naufragiu, separate, Viola și apoi fratele ei geamăn Sebastian. Viola, deghizat în paj se angajează la Orsini și duce mesajele de dragoste ale acestuia Oliviei, care se îndrăgostește de el.

Comedia erorilor și quiprocurile fac ca frații gemeni Viola și Sebastian să fie confundați și să se producă nenumărate încurcături.

În final Olivia se căsătorește cu Sebastian – care seamănă leit cu Viola de care se îndrăgostise neștiind că e femeie; iar Orsino se căsătorește cu Viola care-l iubea.

Moldavio e scos și el din țesătura farselor în care e introdus de petrecăreții ce fac haz de el. Iar nebunul – bufon, încheie piesa cu un nou cântec.

Găsim în Shakespeare următoarea opinie despre nebuni (în Noaptea regilor).

“A face meseria de nebun necesită un fel de înțelepciune. Trebuie remarcată dispoziția deosebită a celor ce îndeplinesc acest rol, calitatea acestor oameni,

adaptarea lor la circumstanțe, perceperea cu nuanțe a tot ce le trece prin fața ochilor. E o meserie la fel de dificilă ca cea a înțeleptului. Căci nebunia practică înțelept are prețul ei. Pe când înțelepciunea ce cade în nebunie duce la abdicarea spiritului”.

Să nu uităm cuvintele lui Shakespeare și să încercăm a practica nebunia cu înțelepciune.

